

УДК 327(477:438):316.752

Віталій Макар,

доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри міжнародних відносин та суспільних комунікацій,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,

v.makar@chnu.edu.ua,

ORCID ID: 0000-0001-8994-4582,

DOI 10.29038/2524-2679-2024-02-175-191

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ І ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ПРИМИРЕННЯ

Мета статті – проаналізувати кризь призму спроб російської федерації ліквідувати українську державність і змусити українців зректися своєї національної самобутності, українсько-польські відносини в історичній ретроспективі. На заваді їх розвитку перебувають негативні стереотипи, що виникли в минулому. Апогеєм українсько-польських суперечностей стали наслідки Першої світової війни, коли розпались Австро-Угорська й російська імперії. Справа в тому, що на землі змішаного українсько-польського проживання претендували відроджувана Польща, з одного боку, та Українська Народна Республіка та Західноукраїнська Народна Республіка – з іншого. У міжвоєнні роки українсько-польські протиріччя накопичувалися. А під час Другої світової війни вони ще більше загострилися через політику гітлерівської Німеччини й сталінського СРСР, яким це сприяло у здійсненні їх імперських планів.

Простежено, чи були спроби щодо українсько-польського примирення впродовж минулого століття і як справа подолання негативних стереотипів у стосунках українців із поляками виглядає в сучасних умовах, коли Польща є одним із найголовніших захисників України проти російської агресії.

Для аргументації суджень залучено цікаві й не завжди доступні узагальнювальні матеріали. У статті йдеться про спроби українсько-польського політичного примирення на різних рівнях суспільного представництва – від державних і політичних лідерів обох країн, українських та польських науковців – до конкретних осіб, таких як Богдан Осадчук з українського боку та Єжи Гедройць – із польського.

Ключові слова: українсько-польське політичне примирення, негативні стереотипи, історична пам'ять, російська агресія, загроза для Польщі з боку Росії, євроінтеграція, світопорядок.

Vitaliy Makar,

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,

ORCID ID: 0000-0001-8994-4582

HISTORICAL MEMORY AND THE PROBLEM OF UKRAINIAN-POLISH RECONCILIATION

The author aims to analyze, through the prism of the Russian Federation's attempts to eliminate Ukrainian statehood and force Ukrainians to renounce their national identity, Ukrainian-Polish relations in historical retrospect. Their development is hindered by negative stereotypes that arose in the past. The Ukrainian-Polish contradictions culminated in the aftermath of World War I, when the Austro-Hungarian and Russian empires collapsed. The fact is that the lands of mixed Ukrainian-Polish residence were claimed by the reviving Poland, on the one hand, and the Ukrainian People's Republic and the Western Ukrainian People's Republic, on the other. In the interwar years, Ukrainian-Polish contradictions accumulated. And during World War II, they were further exacerbated by the policies of Hitler's Germany and Stalin's USSR, which were facilitated in the realization of their imperial plans.

The author examined whether there were any attempts at Ukrainian-Polish reconciliation during the last century and how the issue of overcoming negative stereotypes in relations between Ukrainians and Poles looks like in the current situation, when Poland is one of the main defenders of Ukraine against Russian aggression.

The author has used interesting and not always accessible general materials to substantiate his arguments. The article deals with attempts at Ukrainian-Polish political reconciliation at various levels of public representation, from state and political leaders of both countries, Ukrainian and Polish scholars, to specific individuals, such as Bohdan Osadchuk on the Ukrainian side and Jerzy Giedroyc on the Polish side.

Key words: Ukrainian-Polish political reconciliation, negative stereotypes, historical memory, Russian aggression, threat to Poland from Russia, European integration, world order.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Після розпаду Радянського Союзу, а також зникнення радянських ідеологічних новоутворень в образі *світової соціалістичної системи й соціалістичної співдружності*, що повинні символізувати міжнародну систему світопорядку, відмінну від звичного *капіталізму*, з'явилася можливість звернутися до об'єктивного наукового

аналізу українсько-польських міждержавних і міжлюдських відносин. Упродовж століть вони склалися не безхмарно, що призводило до відкритих конфліктів. Не заглиблюючись у давнину, зосередимо увагу на проблемі взаємин у ХХ ст. й першій чверті нинішнього.

Унаслідок Першої світової війни відбулися суттєві зміни в Європі. Розпалися дві імперії – Габсбургів і Романових, тобто Австро-Угорська й російська. Обидві вони мали безпосередній стосунок до українських і польських земель, що перебували в їх підпорядкуванні. Українці та поляки прагнули відновити свою державність, часто включаючи до неї терени спільного проживання. Австро-Угорщина, кажучи сучасною мовою, як колоніальна імперія відійшла в історію. Народи, колись їй підпорядковані, відновили свої держави, щоправда, не завжди так, як кожен із них хотів би. Проте, це вже не проблема імперії, якої не стало. Зовсім інша справа з росією, яку як колоніальну імперію більшовики ніби зруйнували. Насправді вони вирішили її зберегти під вивіскою *федерації незалежних держав*, що, своєю чергою, поневоленим народам не залишало шансів, щоб скористатися з більшовицьких лозунгів про *право націй на самовизначення... аж до виходу з росії й створення незалежних держав* [11].

За таких обставин українці та поляки взяли за відбудову своєї власної державності. Але перед обома народами постала проблема. Мова про терени спільного проживання, які кожен із них вважав приналежними до своєї держави – Волинь, Галичина, Підляшшя, Холмщина. Крім того, українці створили дві держави – Українську Народну Республіку (УНР) із центром у Києві та Західноукраїнську Народну Республіку (ЗУНР) із центром у Львові. Перша претендувала на Холмщину з півднем Підляшшя, а інша визначалася на землях, які до того входили до Австро-Угорщини. Відроджувана Польща ті самі терени вважала своїми. Це призвело до конфлікту, насамперед із ЗУНР. Виникла польсько-українська війна, т. зв. *битва за Львів*, яку українці програли [16, с. 137–139; 7, с. 398–400]. Між УНР збройного конфлікту з Польщею не сталося. Обидві були змушені відбивати наступ агресора в особі більшовицької росії, яка хотіла наново поневолити і Польщу, і Україну. Обидві держави підписали відому угоду в червні 1920 р., створивши своєрідний військово-політичний союз, за яким закріпилася назва *Угода Пілсудський – Петлюра*, хоч її насправді підписували не вони, а міністри закордонних справ. Щоправда, тривалого українсько-польського союзу не вдалося за тодішніх обставин створити через повалення більшовицькою росією УНР [24, с. 13–54], зауважимо – не без сприяння українських більшовиків.

На відміну від українців, поляки зробили належні висновки з відсутності своєї державності протягом 123-х років, із часу остаточного

поділу Польщі між Австрією, Пруссією та росією в 1795 р. й до закінчення Першої світової війни, а конкретніше – до 11 листопада 1918 р., коли вони в Любліні проголосили про відновлення своєї державності в особі Другої Речі Посполитої.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під час опрацювання матеріалу до цієї наукової розвідки автором залучено значний масив джерел, що включає енциклопедичні видання, матеріали міжнародних форумів стосовно цієї проблематики, публікації українських і польських науковців, а також інформативні матеріали мережі «Інтернет». Використані, зокрема, дослідження польського громадського діяча й політика Павела Ковалія; професора, заступника міністра освіти Республіки Польща Анджея Шептицького; професора Мирослава Шумілі; відомої польської журналістки Богуміли Бердиховської – дослідниці спадщини Єжи Гедройця. Також до роботи залучено дослідження професорів Чернівецького університету Юрія та Віталія Макарів.

Мета статті – дослідження вкрай важливого питання в стосунках між українським і польським народами, яке стосується українсько-польського примирення, як чинника подолання негативних стереотипів, оскільки розв'язання цієї проблеми буде корисним для обох держав.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Спроби подолати негативну спадщину

На тлі того, що відбувалося з українською проблемою в міжвоєнній Польщі, а згодом і під час Другої світової війни та по її закінченні, зрештою, і в роки радянського домінування в державах Центральної й Південно-Східної Європи, у цьому випадку – передусім у Польщі, з українського та польського боків виникає питання про те, чи були спроби пошуків шляхів до взаємного примирення. Відповідь є ствердною. Так, незважаючи на гостре польсько-українське протистояння в час між двома світовими війнами, польська влада знаходила можливість підтримувати національно-визвольний рух українських політичних емігрантів – власне політиків, науковців, діячів культури тощо, – спрямований на визволення від російського (тоді радянського) гніту. Свідченням того може слугувати те, що, наприклад, Варшава поряд із такими європейськими столицями, як Прага, Берлін та інші, стала важливим центром зосередження українського, сказати б, суспільно-політичного та наукового середовища. Тут, зокрема, тривалий час діяв *Український науковий інститут* [9, с. 3433–3434]. Усі заходи щодо підтримки намагань українців скинути російське ярмо,

органічно вписувалися в давній рух *прометеїзму*, який, своєю чергою, був складовою частиною визволення самої Польщі від російського панування. Бодай побіжно про цей рух треба було б принагідно згадати. Його передтечею, за даними авторів *Енциклопедії українознавства*, можна вважати зібрання поневолених народів росії в Петербурзі ще в листопаді 1905 р. за участю представників українців і багатьох інших народів, під головуванням польського вченого Яна Бодуена де Куртена. Вимоги зібраних зводилися до визнання культурно-національного рівноправ'я всіх народів росії. У І Державній думі виник *Союз автономістів*. Згодом у Києві наприкінці вересня 1917 р. на з'їзді народів росії ухвалено резолюцію з вимогою перебудови держави на федеративних засадах. У міжвоєнний період *прометеїзм*, значною мірою зусиллями Державного центру УНР, став центром боротьби поневолених росією народів за визволення, тепер уже Радянським Союзом. Головними осередками руху були Варшава й Париж, де перебувало доволі багато українських політичних емігрантів, учених, діячів культури. Безумовно, *прометеїзм* набув значного розвитку в польському суспільстві, цілком небезпідставно [8, с. 2357–2358].

Новий поштовх для можливого українсько-польського примирення та спільної боротьби за незалежність українцям і полякам дав початок Другої світової війни. Гітлерівська Німеччина напала на Польщу 1 вересня 1939 р., а вже 17 вересня до неї приєднався Радянський Союз, який успадкував ті самі російські зовнішньополітичні амбіції, хоч в часи руйнування *тюрми народів* більшовиками, як свого часу називав росію Володимир Ленін, ті ж більшовики *гнівno засудили* її територіальні зазіхання. Нам удалося віднайти матеріали однієї з перших українсько-польських зустрічей щодо можливого подолання взаємних протиріч задля визволення своїх народів від чужоземного поневолення. Зустріч відбулася 10 січня 1940 р. в Бухаресті. З українського боку в ній брали участь представники *Державного центру УНР* в екзилі, а також троє українських діячів із Чернівців, які в різний час представляли українську громаду у владних структурах Румунії, уключаючи парламент. Що цікаво, із польського боку, серед інших, брав участь Єжи Гедройць, який згодом проявив себе непохитним поборником польсько-українського примирення [19].

Подібних зустрічей під час Другої світової війни відбувалося на різних рівнях чимало. Їх здійснювали в тому числі й представники екзильних структур з обох сторін. Але при цьому треба пам'ятати, що польська сторона відчувала потужну підтримку Заходу, може, часто швидше символічно. Українська ж відчувала брак такої підтримки. Це, своєю чергою, не могло суттєво підтримати українську сторону. Безпосередньою причиною всіх

клопотів українців була відсутність української державності впродовж століть, а те, що існувало за радянських часів, являло собою елементарну фікцію [20].

У часи домінування Радянського Союзу над низкою країн Центральної й Південно-Східної Європи, від завершення війни та до його розпаду, українці, що там проживали, навіть одержали можливість створити свої культурно-національні організації, щоправда, під пильним контролем із боку тамтешніх комуністичних (або під іншою назвою) партій, які за радянським зразком були, безумовно, правлячими. Безпосереднім виконавцем волі цієї *спрямовальної сили* в кожній із держав виступали силові структури, теж розбудовані за радянським зразком і з такими самими, до речі, функціями. Вони могли мати контакти з Українським товариством дружби й культурних зв'язків, але лише під контролем однойменного загального товариства в Москві [9, с. 3415–3416].

У зв'язку з вищесказаним стосунки громадян СРСР із громадами тих держав визначалися як найвищий зразок *дружби* та навіть *братерства*. Польща була однією з тих держав. Тут у середовищі 50-х років минулого століття виникло Українське суспільно-культурне товариство (УСКТ) й отримало право видавати свій часопис Наше слово з різними додатками. Газета, між іншим, виходить і тепер, але УСКТ уступило місце Об'єднанню українців у Польщі (ОУП), створеному 1990 р. [5, с. 502–503].

То, власне, така коротка передмова до того, щоб задатися питанням – були можливості, чи їх не було в ті роки говорити про українсько-польське примирення. Авансом можна сказати, що такої можливості не було й, зрештою, не могло бути. Бо, з одного боку, широко та настирливо пропагувалися *непорушне братерство й дружба*, здебільшого радянського та польського народів, а на цьому тлі – уже українців із поляками. Принагідно повторювалось услід за польським мислителем Йоахимом Лелевелем гасло: «*За нашу і вашу свободу*» [4, с. 104], проголошене ним задля визволення поляків й українців від російського поневолення. Проте сенс фрази, згідно з радянською ідеологією, зводився до того, що вони стали *справді незалежними* лише тому, одні з них прямо входили до складу СРСР, а другі – фактично стали теж поневоленими. А з іншого боку, Радянський Союз докладав максимальних зусиль, щоб остаточно ліквідувати *український буржуазний націоналізм* не лише на українських землях, на яких він панував, але й в інших державах, формально незалежних, як, зокрема, Польща. Щоправда, радянські вожді не толерували також польський незалежницький рух, фізично винищуючи його носіїв або караючи ув'язненнями, здійснюваними руками польських владних структур, підконтрольних Радянському Союзові [22].

Щоправда, в екзильному середовищі тенденції до українсько-польського примирення набували нового спрямування. Сказане можна проілюструвати цікавим, на думку автора, прикладом. Наприкінці червня 1950 р. в Берліні відбувся *Конгрес вільної культури* – зібрання інтелектуалів із різних регіонів Європи. Серед присутніх виявилось дві особи, які наступні пів століття невтомно доводили і полякам, і українцям необхідність взаємного примирення як запоруки їх подальшого майбутнього в родині вільних європейських народів. Ними виявилися Єжи Ґедройць – із польського боку та Богдан Осадчук – з українського. Про першого автор уже згадав про його участь в українсько-польських переговорах у столиці Румунії. Як виявилось, цей виходець зі знаного шляхетського роду крізь усе життя проніс непохитну віру в нагальну необхідність зближення обох народів. Щодо його візаві – Богдана Осадчука, то цей виходець з української вчительської родини з Коломиї також не випадково доволі рано зрозумів цінність українсько-польського примирення для долі українців і поляків у майбутній Європі. Помітний в українському незалежницькому русі з 1940 р. через його діяльність в *Українському центральному комітеті* (УЦК) та як кореспондент *Краківських вістей*, він, утім, став поборником не лише українсько-польського примирення, але й прихильником зближення обох народів [5, с. 642–643; 6, с. 31–32; 1].

І Ґедройць, і Осадчук жили, працювали й діяли задля подолання протиріч та зближення своїх знедолених народів. Перший заснував у Парижі чи не найпотужніший польський журнал «Культура», у якому доволі часто публікувалися праці Осадчука, який, як і Ґедройць, не міг потрапити в тодішню Польщу, а тим більше в Україну. Він фактично все життя пропрацював у *Берлінському Вільному університеті*, заснованому в західній частині міста, підконтрольній західним союзникам. Польська журналістка Богуміла Бердиховська, дослідниця спадщини поляка й українця, підрахувала, що Ґедройць між 1950 і 2000 рр. написав до Осадчука 532 листи в справі польсько-українського примирення, а той до нього – 323. Паризька «Культура» була тим емігрантським виданням, за посередництвом якого формувалась ідея міжлюдського примирення між народами цього регіону Європи. Треба, очевидно, вважати, що Осадчук ще в ті далекі часи усвідомив, що його давня мрія про українсько-польське примирення й зближення може втілитися в життя у взаємодії з Ґедройцем і редагованою ним «Культурою» [3, с. 45–47; 10, с. 15–17].

Аналіз політичної спадщини обох прихильників порозуміння між поляками та українцями розпочався лише після розпаду СРСР, спочатку польськими дослідниками, а згодом – й українськими. В усякому випадку з

початком нинішнього століття, зокрема на стикові його перших двох декад і, зрештою, дотепер [3, с. 45–47; 10, с. 15–17]. На нашу думку, спільна діяльність Єжи Гедройця й Богдана Осадчука щодо зближення обох народів є яскравим аргументом їх спільного цивілізаційного розвитку. Проте то не єдиний приклад таких зусиль. У середині 90-х років минулого століття з'явилася спроба налагодити польсько-українське примирення в ширших масштабах. Спільну ініціативу проявили Світове об'єднання вояків Армії крайової та Об'єднання українців у Польщі 1994 р., на ініційований осередком «Карта» конференції. Через два роки обидві згадані організації підписали порозуміння про стимулювання спільних досліджень польських й українських науковців важкої спадщини минулого в стосунках обох народів для виявлення можливостей їх подолання, керуючись об'єктивними критеріями. Із польського боку науково-методичне керівництво процесом узяв на себе Військовий історичний інститут, а з українського – Волинський університет імені Лесі Українки. Сторони визначили 23 теми для виявлення розбіжностей у трактуванні й окреслення шляхів щодо їх подолання. Загалом тематика часово охоплювала 1918–1947 рр. [15, с. 7–8].

Зустрічі відбувались у формі українсько-польських наукових семінарів під загальною назвою *Україна – Польща: важкі питання (польська версія – Polska – Ukraina: trudne pytania)*. Їх протягом 1996–2001 рр. відбулося десять, по чергово у Варшаві та Луцьку. Нам також доводилося брати в них участь. Дискусії відбувались іноді в доволі гострій формі, що, очевидно, є цілком задовільним явищем задля наукової об'єктивності. На один семінар виносилося по декілька тем, але з кожної теми обов'язково по доповіді з кожної зі сторін із подальшим їх обговоренням, зі складанням протоколів розбіжностей та узгоджень. За наслідками проведених семінарів осередок «Карта» Головної дирекції державних архівів Польщі опублікував підсумкову документацію з обговорення *важких питань* під назвою «*Polska-Ukraina: trudna odpowiedź*» [20], що означало, що насправді подолання польсько-українських протиріч у сфері, тепер часто званій *історичною пам'яттю*, не завершилось і вони потребують подальшої наполегливої праці з обох боків. Підсумкове засідання з названого циклу, де до речі презентовано й публікацію підсумкових документів, відбулося у квітні 2005 р. в Інституті національної пам'яті у Варшаві, де польські та українські фахівці ухвалили рішення продовжити й надалі пошуки шляхів до взаємного примирення обох народів.

Уже декілька разів згадано ім'я Богдана Осадчука як палкого прихильника українсько-польського примирення. Він якраз принагідно потрапляв на ті семінари. Мабуть, треба згадати ще одного українського патріота, який також суттєво доклався до популяризації проблеми – це Євген Ста-

хів, уродженець Перемишля. Ще 1941 р. він вирушив із *похідними групами* Організації українських націоналістів (ОУН) до східних теренів України. У Краснодарі, що в Донецькому краї, заснував молодіжний осередок. Згодом керівництво в осередку перехопили агенти радянських спецслужб, що через непередумані акції дало змогу німецьким окупантам виявити й розгромити підпілля. А вже по війні радянська пропаганда зусиллями письменника Александра Фадєєва зобразила його могутнім осередком опору під назвою «Молода гвардія». Причому Фадєєв вивів *образ зрадника* Стаховича, який ніби здав окупантам підпільників. Це, своєю чергою, викликало обурення Євгена Стахіва, який і виявився прообразом отого зрадника. Ображений, він двічі звертався до радянських судових органів, які ніяк не відреагували на його позови. Проте вже в незалежній Україні Стахив разом з Осадчуком улітку 2005 р. взяли участь у *Міжнародному конгресі українців* у Донецьку, де останньому надали титул *почесного доктора* Донецького університету [1].

Спроби взаємного українсько-польського примирення до пандемії ковіду практично ніколи не припинялись українськими та польськими вченими. На згаданій зустрічі в ІНП у Варшаві досягнуто домовленостей про подальше проведення семінарів із *важких питань* лише на базі нових осередків. Ними стали Львівський університет імені Івана Франка – з українського боку і Торунський Миколая Коперніка – із польського. Один із таких семінарів, який за загальним рахунком виявився 12-м під назвою «*Польсько-українські стосунки в роки Другої світової війни*», відбувся в Торуні в жовтні 2006 року [21]. В опублікованих матеріалах знаходимо цікаві думки, які можуть слугувати доброю передумовою стосовно примирення, власне, з урахуванням історичної спадщини, унаслідок якої за роки війни українсько-польські протиріччя, на жаль, не зменшилися, а навпаки – обросли новими негативними взаємними звинуваченнями. Ідеться, зокрема, про участь як українців, так і поляків у німецьких силових формаціях. У спільних висновках учасники семінару заявили, що ні українські, ні польські формування подібного типу не представляли політичні сили опору обох сторін. Важливим, на думку автора, є також те, що в документах семінару стверджено факт участі членів тих *допоміжних формувань* – з українського чи польського боків – часто вливалася до лав національно-визвольних сил кожної зі сторін [21, с. 192–193].

Поза семінарами, про які йшлося, за роки незалежності України, зрештою, й унезалежнення Польщі, м'яко кажучи, від радянського (російського) впливу, відбулось обабіч кордону безліч конференцій, на яких

у тій чи іншій формі порушено питання міжнаціонального примирення, що цілком зрозуміло. Зішлемося на одну з них щодо проблеми відбудови польської державності ще під час Першої світової війни. Конференція відбулася на початку липня 2016 р. в містечку Маневичі на Волині. Її організаторами стали Волинський і Лодзький університети та громадські організації з обох регіонів обох країн [1]. Польська сторона представила аргументи, що саме в цій місцевості, на українському Поліссі, ще 1916 р. з'явився перший зародок майбутньої відновленої польської державності. Не вдаючись у дискусію з цього приводу, зазначимо, що в багатьох доповідях з обох боків ішлося про нагальну потребу українсько-польського примирення. Наприклад, в одній із доповідей, представлених Чернівецьким університетом, ішлося про актуальність дослідження *українського питання* на міжнародній арені в роки Першої світової війни [1].

Тоді ж, у середині минулої декади нинішнього століття, набула чинності ще одна форма пошуків шляхів українсько-польського погодження, скажемо так, на платформі «*Форумів порозуміння*». У них брали участь депутати парламентів обох країн, представники виконавчої влади, науковці, журналісти тощо. Наприклад, один із них відбувся у Волинському університеті наприкінці жовтня 2017 р. До складу польської делегації входив відомий політичний діяч Павел Коваль – давній прихильник України, а брав участь також директор Південно-східного наукового інституту в Перемишлі Станіслав Стемпень та ін. Буквально на тиждень раніше відбувся «*Форум примирення*» в Черкасах, зорганізований Українським інститутом національної пам'яті. Український і польський Інститути національної пам'яті виставили шестиособові делегації з кожного боку. До складу української входив проф. ЧНУ Юрій Макар. Протягом кількох днів роботи форумів у Луцьку та Черкасах домінувала тематика подолання негативних наративів у стосунках обох народів [1].

Українсько-польські взаємини в умовах нинішньої російської агресії проти України

Повномасштабна війна росії проти України, розпочата проголошенням путіним горезвісної СВО 24 лютого 2022 р., на нашу думку, не була початком агресії, а радше – її продовженням. Початки стосуються минулих століть, що тепер широко обговорюють не лише в Україні, але й у Польщі, зрештою – й в інших державах. Треба бути дуже наївним, щоб сприймати дії путінської росії проти України та українців як якийсь локальний конфлікт двох держав, які не можуть вияснити територіальні питання. Тепер уже світові політики остаточно зрозуміли поведінку рф на

міжнародній арені. Для неї Україна – то лише етап на шляху втілення в життя мрії про гегемонію не лише в Європі. Найкраще це відчувають сусіди держави, насамперед Польща, лідери якої після звільнення від радянської (російської) опіки нагадали заклики польських патріотів до єднання з Україною в ім'я прийдешнього своєї держави. Про це співвітчизникам нагадав перший президент оновленої Польщі Лех Валенса: «Немає вільної Польщі без вільної України» [12].

Наступні, після Валенси, президенти Польщі, інші державні, політичні та громадські діячі сусідньої країни використовують цей давній лозунг не лише як символ подолання за давнених негативних стереотипів, але й насамперед як запоруку спільного з Україною усунення загрози відновлення російського поневолення будь-коли в майбутньому [23].

Помітним явищем українсько-польського зближення стали події восени 2004 – навесні 2005 рр., пов'язані з президентськими виборами в Україні. Ідеться про *Помаранчеву революцію* як прояв невдоволення українського суспільства спробами проросійських політичних сил в Україні провести, за допомогою росії та в її інтересах на посаду президента особу, котра як доволі швидко стало зрозумілим, здійснювала б внутрішню й зовнішню політику в інтересах рф, що, своєю чергою, забезпечувало б подальшу підтримку її великодержавницьких зазіхань, на шкоду українцям, зрештою – і полякам. Дії української опозиції проти свавілля проросійських сил позитивно сприйняла польська громадськість, підтримуючи участь свого державного керівництва в розв'язанні політичного конфлікту в Україні. Польські студенти пліч-о-пліч з українськими стояли на барикадах Майдану Незалежності в Києві аж до перемоги над злом, що становило загрозу і для українців, і для поляків однаковою мірою [25].

Вступ Польщі до НАТО, а потім долучення її до Євросоюзу, як зауважив згадуваний польський політик Павел Коваль, до речі, відповідальний тепер за координацію євроінтеграційних зусиль й оборони України проти російської навали, суттєво вплинуло на зміну європейського розуміння, зрештою – не лише європейського, *східної політики*. Польща перестала бути її об'єктом, а стала її співтворцем [18]. Із таким твердженням, на думку автора, важко не погодитися. Але українській стороні теж не треба забувати, що Польща, допомагаючи Україні, керується не філантропічними почуттями. Передусім, вона дбає про свої власні національні інтереси. І тут нічого дивного немає. Інша справа, що допомога Україні в її визвольній боротьбі проти східного агресора цілком збігається із запитамі й потребами самої Польщі як на європейському континенті, так і на міжнародній арені загалом.

Отже, сприяючи європейським і євроатлантичним прагненням України, Польща допомагає нашій державі відстоювати свою незалежність. Але водночас зміцнює й свій власний суверенітет. Тому не випадково звернення до давнішого заклик про те, що немає вільної Польщі без вільної України, як і немає вільної України без вільної Польщі, тепер в устах політиків обабіч кордону набуває особливого змісту.

Повномасштабне вторгнення путінської росії в Україну, безумовно, вплинуло на переосмислення негативних стереотипів, радше їх впливу на сьогодення й майбуття українсько-польських відносин як міждержавних, так і міжлюдських. Державні діячі, суспільствознавці обабіч кордону намагаються, на думку автора, знайти підходи до аналізу історичної спадщини не шляхом взаємних звинувачень, а пошуком тих чинників, які зближують обидва народи. При цьому належало б зіслатися на висловлювання й дії з цього приводу президентів обох країн, очільників урядів чи керівників відповідних міністерств. І то було б правильно.

Проте автор хотів би привернути увагу до чинника, умовно кажучи, нижчого рівня, але не менш значущого. Мова про традиційні щорічні *українсько-польські зустрічі* в карпатському місті Яремче, започатковані з ініціативи Прикарпатського й Варшавського університетів, підтримані центральною владою обох країн. Зокрема, XVII українсько-польська зустріч 19–22 вересня 2024 р. стосується теми *25 років в НАТО – 20 років у ЄС: досвід Польщі: уроки для України*. Серед порушуваних проблем:

- Європейські та євроатлантичні проекти у відповідь на російську агресію;
- політичні реформи та вступ до ЄС і НАТО: досвід Польщі, висновки для України;
- економічний вимір європейської інтеграції: баланс у випадку із Польщею, перспективи для України;
- Помаранчева революція як переломний момент у внутрішній і зовнішній політиці незалежної України;
- агресія росії та війна в Україні: досвід та висновки для Польщі й регіону;
- як формувати польсько-українські відносини нині та в майбутньому;
- освіта й суспільне життя поляків в Україні в умовах російської агресії.

Авторові в складі делегації Чернівецького університету довелося брати участь у більшості тих зустрічей. Багаторічні спостереження приводять до думки, що науковці та політики, які беруть участь у зустрічах, поступово усвідомлюють нагальну потребу зміни акцентів під час аналізу історичної спадщини – переходу від взаємного вираховування заподіяних кривд у минулому до об'єктивного розгляду минувшини з урахуванням вимог сучасності й потреб на перспективу.

Насправді, в умовах повномасштабної війни росії проти України нашій державі, відверто кажучи, не час загострювати увагу на проблемах історичної пам'яті, хоча вони стоять на заваді гармонізації відносин обох держав як біполярних, так і на міжнародній арені загалом. Доволі загрозливо нещодавно прозвучала, до прикладу, заява на адресу України міністра оборони польського уряду й лідера Польської селянської партії (ПСП) (Polskie Stronnictwo Ludowe – PSL) Владислава Косіняка-Камиша про те, що «Україну не можна прийняти до Європейського Союзу, доки Варшава та Київ не вирішать питання Волинської різанини» [17]. Услід за цим 26 липня Сейм Республіки Польща ухвалив постанову «Про вшанування 81-ї річниці злочину геноциду, вчиненого проти поляків українськими націоналістами» [17].

Мабуть, буде найдоцільніше в цій ситуації глянути на сказане очима польських аналітиків, зокрема звернути увагу на коментар із цього приводу президента Фондації Стефана Баторія Едвіна Бендика для «Європейської правди» 1 серпня 2024 р. Бендик, процитувавши висловлювання лідера ПСП і згадавши про рішення Сейму, поставив собі запитання, чи історія знову починає тиснути на польсько-українські відносини [13]. На його думку, тема історичної політики й пам'яті про Волинську трагедію не відіграє принципової ролі. Про це, на його думку, свідчить відсутність ширшого резонансу і на слова лідера ПСП, і на ухвалу Сейму. Проте, як вважає президент Фондації, польське суспільство вимагає та вимагатиме пояснення волинських подій у повному обсязі. Зокрема, він згадує про ексгумацію жертв 1943 р. на Волині, стримувану через руйнування надгробка українським жертвам на горі Монастир у Польщі [13].

Говорячи про загрози польсько-українським відносинам, Едвін Бендик не обійшов і блокування з польського боку на зламі 2023–2024 рр. контрольно-пропускних пунктів на кордоні, що завдало значних економічних утрат Україні, але також і Польщі, яка в очах українців утратила імідж найміцнішої опори для нашої держави в протидії російській навалі. Проте, на його думку, більшість поляків вважає, що Україні й надалі треба допомагати зброєю й боєприпасами, ілюструючи сказане 45-ма пакетами військової допомоги Польщі для України з початку повномасштабної російської агресії [13].

Зважаючи на загрози з боку Росії не лише Європі, а й усьому світопорядкові, Бендик вважає, що Польща має ще й можливості, щоб скористатися своїм становищем у Євросоюзі, що б не лише допомогти Україні вистояти в боротьбі за свою незалежність, але й достойно увійти до Євроспільноти, що посилить останню у військово-політичному протистоянні РФ [13].

На завершення думки – ще один приклад ставлення Польщі до захисту України від російської агресії. На відкритті *XVI Форуму «Польща–Україна»*, проведеного Фондацією Стефана Баторія у Львові 14–15 червня 2024 р., разом із міжнародним фондом «Відродження», польський сенатор Богдан Кліх (Bogdan Klich) заявив, що немає іншої можливості й потреби, окрім захисту України, без чого неможливе майбутнє Євроспільноти [14].

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Вищесказаного не варто сприймати спрощено та робити на цій підставі заспокійливі висновки про те, що негативні стереотипи в українсько-польських взаєминах й історична пам'ять про них само собою відійдуть у минуле. Щоправда, нинішня відверта повномасштабна війна росії проти України дає вагомі підстави обом державам – і Польщі, й Україні – зробити остаточний висновок, що загострення проблеми історичної пам'яті у відносинах у минулому неодмінно використає сторона, яка їм загрожує однаково.

Нетактовно було б чинити спроби давати якісь поради польській стороні, як вона повинна себе поводити в цій справі. Польща є надійним стратегічним партнером України, і від стосунків із нею значною мірою залежить майбутнє нашої держави в родині вільних європейських народів. Однак труднощі на шляху України до Європи, на нашу думку, полягатимуть не тільки в усуненні негативних стереотипів в українсько-польських відносинах, але насамперед – у налагодженні взаємоприйнятних кроків з обох сторін в усіх сферах суспільного життя, власне, після усунення російської загрози поневолення України, що зніме небезпеку для її сусідів та Європи загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архів родини Макарів.
2. Бердиховська, Б. Життя як заклик. URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/804/327/29276#> (04.08.2024).
3. Бердиховська, Б. (2011). Людина з простору і свободи. *Критика*, № 11–12, с. 45–47.
4. Енциклопедія історії України (2009). Т. 6. Київ: Наук. думка.
5. Енциклопедія історії України (2010). Т. 7. Київ: Наук. думка.
6. Енциклопедія сучасної України (2007). Т. 7. Київ.

7. Енциклопедія сучасної України (2010). Т. 10. Київ.
8. Енциклопедія українознавства (1970). Словникова частина. Т. 6. Париж, Нью-Йорк: Молоде життя.
9. Енциклопедія українознавства. (1980). Словникова частина. Т. 9. Париж, Нью-Йорк: Молоде життя.
10. Єжи Гедройць та українська еміграція. Листування 1950–1982 років/упорядкув. та коментарі Бердиховської Б. Київ: Критика, 2008.
11. Макар, Ю. (2022). Сто років тому і тепер: намагання російської Федерації утримати Україну в сфері своїх геополітичних інтересів. [w:] *Ukraińcy i ich sąsiedzi na przestrzeni wieków: polityka, gospodarka, religia, kultura i życie codzienne*, t. III. Ukraińskie Towarzystwo Historyczne w Polsce. Słupsk; Warszawa, s. 379–407.
12. Польський экс-президент Лех Валенса: «Немає вільної Польщі без вільної України». URL: <https://politics.segoday.ua/ua/politics/byvshiy-prezident-polshi-leh-valensa-net-svobodnoy-polshi-bez-svobodnoy-ukrainy-1051027.html> (30.08.2017).
13. Руйнівні емоції проти стратегічних інтересів: погляд з Польщі на розвиток відносин з Україною. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2024/08/1/7191252/> (03.08.2024).
14. У нас немає іншого вибору, окрім як забезпечити перемогу України. URL: https://www.batory.org.pl/publikacja/nie_mamy_innego_wyjscia_ua/ (02.08.2024).
15. Україна – Польща: важкі питання. (1998), т. 1–2. Варшава: Тирса.
16. Українська Центральна Рада. (1997). Документи і матеріали у двох томах, т. 2, 10 груд. 1917 р., 27 квіт. 1918 р. Київ: Наук. думка.
17. Які кроки у Польщі чекають від України та чи блокуватиме Варшава наш вступ до ЄС. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/08/2/7191362/> (02.08.2024).
18. Kowal, P. (2014). Sztuka przekonywania. Polska polityka wschodnia Unii Europejskiej w latach 2004–2014. *Bezpieczeństwo Narodowe*, nr 32, s. 75–95.
19. Makar, Y., Makar, V. (2021). In Search of Ukrainian-Polish Understanding at the Beginning of World War II. *Codrul Cosminului*, vol. XXVII, issue 1, p. 171–192.
20. Polska – Ukraina: trudna odpowiedź. (2003). Dokumenty spotkań historyków (1994–2001), kronika wydarzeń na Wołyniu i w Galicji Wschodniej (1939–1945). Warszawa: Karta, 2003, 184 s.
21. Polska – Ukraina: trudne pytania (2009), t. 11. Warszawa, 210 s.
22. Rosyjski plan na Polskę. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=gjEfmzN8An4>
23. Szeptycki, A. (2018). Nie ma wolnej Polski bez wolnej Ukrainy. Polityka Rzeczypospolitej wobec kwestii ukraińskiej, 1918–2018. *Stosunki międzynarodowe*, nr 1, s. 275–293.
24. Szumiło, M. (2021). Polityczny realizm Symona Petlury. [w] *Symon Petlura Przywódca niepodległej Ukrainy/ pod red. M. Szumily*. Warszawa, s. 13–54.
25. Uwarunkowania polityki Polski wobec Ukrainy. URL: <https://ine.org.pl/wp-content/uploads/2021/03/Uwarunkowania-polityki-Polski-wobec-Ukrainy.pdf> (15.06.2024).
26. Zagadka zachodniej granicy polskiej – gra Stalina. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Ocw-Uli8TOE> (06.08.2024).

REFERENCES

1. Archiv rodyny Makariv.
2. Berdychovska, B. Zytia jak zaklyk. URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/804/327/29276#> (04.08.2024).
3. Berdychovska, B. (2011). Liudyna z prostoru i svobody. *Krytyka*, № 11–12, p. 45–47.
4. Entsyklopediia istorii Ukrainy (2009), t. 6. Kyiv: Naukova dumka.
5. Entsyklopediia istorii Ukrainy (2010), t. 7. Kyiv: Naukova dumka.
6. Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy (2007), t. 7. Kyiv.
7. Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy (2010), t. 10. Kyiv.
8. Entsyklopediia ukrainoznavstva (1970). Slovnykova chastyna, t. 6. Paryz; New-York: Molode zuttia.
9. Entsyklopediia ukrainoznavstva (1980). Slovnykova chastyna, t. 9. Paryz; New-York: Molode zuttia.
10. Jerzy Giedroyc ta ukrainska emigratsia. Lystuvannia 1950–1982 rokiv. Upor. Ta komentari Berdychovskoi B. Kyiv: Krytyka, 2008.
11. Makar, Y. (2022). Sto rokiv tomu i teper: namahannia rosiyskoi Federatsii utrymaty Ukrainu v sferi svoich heopolitycznych interesiv. [w:] *Ukraińcy i ich sąsiedzi na przestrzeni wieków: polityka, gospodarka, religia, kultura i życie codzienne*. T. III. Ukraińskie Towarzystwo Historyczne w Polsce, Słupsk; Warszawa, p. 379–407.
12. Polskij eks-prezydent Lech Valensa: “Nemaye vilnoi Polshchi bez vilnoi Ukrainy”. URL: <https://politics.segodnya.ua/ua/politics/byvshiy-prezident-polshi-leh-valensa-net-svobodnoy-polshi-bez-svobodnoy-ukrainy-1051027.html> (30.08.2017).
13. Ruynivni emotsii proty stratehichnych interesiv: pohliad z Polshchi na rozvytok vidnosyn z Ukrainoiu. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2024/08/1/7191252/> (03.08.2024).
14. U nas nemayie inshoho vyboru, okrim yak zabezpechyty peremohu Ukrainy. URL: https://www.batory.org.pl/publikacja/nie_mamy_innego_wyjscia_ua/ (02.08.2024).
15. Ukraina – Polshcha: vazki pyttannia (1998), t. 1–2. Warszawa: Tyrsa.
16. Ukrainska Tsentralna Rada (1997). Dokumenty i materialy u dvoch tomach, t. 2, 10 grudnia 1917 r. – 27 kvitnia 1918 r. Kyiv: Naukova dumka.
17. Yaki kroky u Polshchi chekaiut vid Ukrainy ta vhy blokuvatyme Warszawa nash vstup do EU. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2024/08/2/7191362/> (02.08.2024).
18. Kowal, P. (2014). Sztuka przekonywania. Poslka polityka wschodnia Unii Europejskiej w latach 2004–2014. *Bezpieczeństwo Narodowe*, nr 32, p. 75–95.
19. Makar, Y., Makar, V. (2021). In Search of Ukrainian-Polish Understanding at the Beginning of World War II. *Codrul Cosminului*, vol. XXVII, issue 1, p. 171–192.
20. Polska – Ukraina: trudna odpowiedź (2003). Dokumenty spotkań historyków (1994–2001), kronika wydarzeń na Wołyniu i w Galicji Wschodniej (1939–1945). Warszawa: Karta, 2003, 184 p.
21. Polska – Ukraina: trudne pytania (2009), t. 11. Warszawa, 210 p.
22. Rosyjski plan na Polskę. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=gjEfmzN8An4>
23. Szeptycki, A. (2018). Nie ma wolnej Polski bez wolnej Ukrainy. Polityka Rzeczypospolitej wobec kwestii ukraińskiej, 1918–2018. *Stosunki międzynarodowe*, nr 1, p. 275–293.

24. Szumiło, M. (2021). Polityczny realizm Symona Petlury. [w] Symon Petlura Przywódca niepodległej Ukrainy / pod red. M. Szumily. Warszawa, p. 13–54.

25. Uwarunkowania polityki Polski wobec Ukrainy. URL: <https://ine.org.pl/wp-content/uploads/2021/03/Uwarunkowania-polityki-Polski-wobec-Ukrainy.pdf> (15.06.2024).

26. Zagadka zachodniej granicy polskiej – gra Stalina. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Ocw-Uli8TOE> (06.08.2024).

Матеріал надійшов до редакції 14.06.2024 р.

УДК 323.28(470):355.48(477:470)

Олександр Моцик,

кандидат політичних наук, професор кафедри міжнародних відносин,
інформації та регіональних студій,
Національний авіаційний університет,
olexander.f.motsyk@gmail.com;

Олександр Гіренко,

кандидат юридичних наук,
o.girenko26@gmail.com;

Анна Гіренко,

кандидат економічних наук,
провідний інженер відділу координування проєктів
технічної допомоги Дирекції з міжнародного співробітництва,
АТ «НАЕК «Енергоатом»,
girenko29@gmail.com,
DOI 10.29038/2524-2679-2024-02-191-210

ЯДЕРНИЙ ТЕРОРИЗМ МОСКВИ ПРОТИ КИЄВА ТА КОЛЕКТИВНОГО ЗАХОДУ ЗАГАЛОМ У КОНТЕКСТІ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ Й СИЛОВОГО ЗАХОПЛЕННЯ ТА ОКУПАЦІЇ ЗАПОРІЗЬКОЇ АЕС

У статті розглянуто питання ядерного тероризму та ядерного шантажу росії, які держава-агресор здійснює в рамках, зокрема злочину силового захоплення й окупації Запорізької АЕС. Зроблено історичний екскурс атак на ядерні